

Matea Altić

(mag. hist., mag. educ. art. orator.)

Nikola Ostojčić

diplomski studij povijesti, istraživački smjer: Ranonovovjekovna povijest

Filip Šimunjak

diplomski studij povijesti, istraživački smjer: Ranonovovjekovna povijest

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Intervju s prof. Nenadom Moačaninom, 13. 7. 2020.

*Dr. sc. Nenad Moačanin
(Fotografija: Vjekoslav Skledar, Telegram.hr)*

Prof. dr. sc. Nenad Moačanin rođen je u Zagrebu 1. ožujka 1949. godine, gdje je završio Klasičnu gimnaziju. Diplomirao je jednopredmetni studij povijesti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1973. godine, potom je na Filozofskom fakultetu u Sarajevu 1979. diplomirao orijentalne jezike i književnost (arapski, turski i perzijski jezik). Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, magistrirao je 1983. godine s radom „Upravna podjela i stanovništvo Požeškog sandžaka“, a doktorirao 1990. godine s disertacijom „Gradovi u turskoj Slavoniji i Srijemu“ pod mentorstvom jugoslavenskog osmanista, prof. dr. sc. Milana Vasića. Od 1978. do 1992. godine, bio je zaposlen u Zavodu za povijesne znanosti JAZU/HAZU, te nakon toga radio kao znanstveni suradnik u Zavodu za hrvatsku povijest Filozofskog

fakulteta u Zagrebu. Na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, radio je od 1993. do 1998. kao docent, a od 1998. kao izvanredni profesor. Od 2002. godine, zaposlen je kao redoviti profesor, a od 2008. do 2019. godine, kao redoviti profesor u trajnom zvanju na Katedri za hrvatsku povijest, na kolegiju Hrvatska povijest u ranom novom vijeku. Na istome fakultetu, predavao je od 1994. do 2017. godine, na Odsjeku za Orijentalistiku i hungarologiju, na studiju turkologije, čiji je – prema riječima predstojnika za katedru, prof. dr. sc. Ekrema Čauševića – bio „idejni začetnik”.

Prof. dr. sc. Moaćanin sudjelovao je na brojnim međunarodnim znanstvenim skupovima i objavio niz međunarodno priznatih publikacija.¹ Stalni je suradnik međunarodne turkološke bibliografije *Turkologischer Anzeiger* u Beču, vodio je i vodi istraživačke projekte u okviru Ministarstva znanosti i obrazovanja, član je Društva za hrvatsku povjesnicu, Matice hrvatske i C. G. Jung Instituta za analitičku psihologiju u New Yorku. Kao član suradnik HAZU-a, prof. dr. sc. Moaćanin izabran je 30. listopada 2013. godine za počasnog člana Turskog povijesnog društva (*Türk Tarih Kurumu*). Težište istraživanja prof. dr. sc. Nenada Moaćanina jest ponajprije u regionalnoj povijesti hrvatskih prostora te područja socijalne i gospodarske povijesti Osmanskog Carstva u hrvatskom i europskom kontekstu, čime zaslužno nosi titulu najvažnijeg, ali i prvoga, hrvatskog osmanista.

1. Prije svega, profesore, kako Vam je u mirovini? Koji su Vam daljnji akademski i životni planovi?

Pa teško je reći – svakako mi ne nedostaje nastava. Nešto razgovaram oko održavanja predavanja za „treću dob“ u Otvorenom sveučilištu – pitali su me pa ćemo vidjeti. Snalazim se, sve stoji i čekam da vidim što će biti s Akademijom, pa kad krenu neki projekti njihovog Zavoda da se priključim.

Pripremam knjigu jednu već deset godina, uskoro će biti gotova. Bavi se turskim poreznim sustavom i popisima kao jedinom sredstvu, tj. izvoru, za demografske procjene – na tome trenutno najviše radim.

Ne mogu se požaliti – mislim, mogu, ali neću. Najprije sam početkom godine ostao udovac, nakon toga virus, pa potres, zatim i blokada u Akademiji jer se, pri posljednjim izborima koji su označeni kao eksperimentalni, inzistiralo na dobnoj granici od 70 godina za redovite članove, a za suradnike 48 godina. Tu je još i pitanje o statusu emeritusa – to ćemo vidjeti sljedeću godinu-dvije kakva će situacija biti. Tako da, uglavnom mi se oko toga vrte aktivnosti u mirovini – kad dođe cjepivo, onda ću moći zvati i društvo pa će biti bolje, a trebam i putovati jer već mi nedostaju turski arhivi. Eto, malo kri-vudavo je ta mirovina počela, ali bit će sve dobro.

2. Smatrate li da povjesničari i javnost danas gledaju više blagonaklono na Osmansko Carstvo i procese koji su povezani s njim, u stvaranju granica moderne hrvatske države, i mislite li da je umanjen antagonizam koji postoji u hrvatskoj percepciji islama, Osmanskog Carstva i islamske kulture, koju Republika Hrvatska i danas baštini?

¹ Cijelu bibliografiju prof. Moaćanina vidi u: Vjeran Kursar, „Biobibliografija prof. dr. sc. Nenada Moaćanina u povodu odlaska u mirovinu,“ *Radovi* 51/2 (2019): 25–39.

Mislim da je veliki uspjeh turkologije, koja je krenula prije 25 godina, što je postignuto da je mnogo toga ušlo u literaturu i da se u udžbenicima počela uzimati objektivna distanca od etiketiranja Osmanskog Carstva, pod frazama kao „jaram“, i da se počelo činjenično pristupati. Prije toga, ja sam zapravo bio usamljen – imao sam neke radove od 1980-ih, ali s uvođenjem turkologije počeli su studenti upisivati kombinaciju povijest i turkologija, što je veliki uspjeh. Prije toga, bila je dominantna „romantična koncepcija“, čiji je glavni predstavnik bio pokojni Ive Mažuran – on jest zaslužan za objavljivanje mnogih izvora na latinskom i njemačkom, koji se dotiču osmanističkih tema. Ja sam s njim bio polemizirao u novinama „Vijenac“, oko njegove knjige „Hrvati i Osmansko Carstvo“. Tadašnji urednik „Vijenca“, pitao me želim li napisati recenziju knjige, ja sam rekao da želim – iako zapravo nisam htio, ali u čemu je bila stvar – knjiga mi je trebala, ali je bila jako skupa, pa sam ovako dobio recenzentski primjerak. Knjiga je jako korisna, ako ništa drugo, onda jer je na tradicionalni i arhivistički način u njoj poredano, po danima i satima, kad je koji general zapovjedio pokret i sl. Ta knjiga nije proboj u znanosti, ali je veoma korisna jer sintetizira sve te podatke.

Što se tiče antagonizma, mislim da je on bitno umanjen. Ostaje još samo pokoji zadržti Metuzalem, koji može na takav „tradicionalni“ način pričati o Osmanskom Carstvu – da ne spominjem imena, ali na raznim skupovima ima takvih koji izjednačavaju 200 godina od Krbavske bitke do Karlovačkog mira, s Domovinskim ratom – to jednostavno ne ide. Tako da smo tu puno napredovali. Štoviše, čuo sam da je prof. Čaušević prije nekoliko godina bio u Beogradu, na njihovom skupu povodom 90 godina studija turkologije, i tamo su mu rekli da smo mi u 25 godina napravili više nego oni u 90. S druge strane, sarajevska je osmanistika kadrovski vrlo jaka, ali nažalost, gotovo svi su filolozi, a oni se teško adaptiraju i prebace na povijest. Puno im teže ide čitanje između redaka jer su više fokusirani na ono što piše u rečenici. Tako da, eto, ima nas u Hrvatskoj jedno 12-13 aktivnih, što je i više nego dosta.

3. Koja je razlika između proučavanja i pisanja historiografije u bivšoj državi i danas?

Razlike su manje nego što se obično misli jer je na Filozofskom fakultetu i na Odsjeku za povijest uvijek bila atmosfera traženja novoga. Naravno da je najveći doprinos metodološki dala prof. Mirjana Gross, ali i većina je drugih bila tako orijentirana. Doduše, trebalo se ponekad paziti i „žonglirati“ – tako se sjećam, primjerice, predavanja prof. Nade Klaić, gdje ona ne bi mogla reći da se neke njene tvrdnje ne slažu s marksizmom, nego je onda napadala, kako je ona to zvala, „lažni marksizam“. Tako da, nastavilo se pratiti tendencije koje se događaju u svijetu, i razlika doista nije ogromna između danas i tada – u smislu otvorenosti kreativnim idejama itd.

Prof. Šidak bio je škola 19. stoljeća, ali je u tome bio savršeno izučan. Za 20. stoljeće, prve osjetljive teme otvorio je već prof. Ljubo Boban – koje su bile „škakljive“ – pa je i on morao malo „žonglirati“, ali ne puno. Mislim da se radi o višedesetljetnom procesu sazrijevanja i razvoja, a ne nekakvom sudaru zadržanih ideoloških tabora.

Ako gledamo tematski fokus, velika prekretnica bila je 1970-ih godina, s pojavom knjige prof. Mirjane Gross. Naravno, tu je i postmodernizam – ja sam, naravno, generacija koja jesam, ali neovisno o tome, mislim da se ponekad ide i predaleko u tom smjeru. U osmanistici je situacija takva da vi jednostavno ne možete dobiti izvore za pojedine teme. Lako je, primjerice, Francuzima, kada pronađu dnevnik nekog obrtnika iz 14. stoljeća i onda je to odličan, bogat i fantastičan izvor – pravo čudo. U Osmanskom Carstvu toga nema, jednostavno ne postoje takvi izvori – kada se piše o ženama, manje-više sve se fokusira na dvor i nekoliko najvećih gradova – o malim se mjestima ne može ništa napisati.

U svom radu, barem 50 % – ako ne i više – onoga što sam napravio, napravio sam na polju kliometrije. Taj pristup bio je kritiziran na polju turkologije, ali mislim da sam dokazao da se itekako i dalje može prakticirati, naročito za katastarske osmanske propise preko kojih se raznim metodama može dobiti uvid u podatke o, primjerice, tome koliko posto stanovništva drži koliko posto bogatstva – ali to je već dulja priča za jednu drugu priliku.

Tako da, eto, ne bih rekao da se nešto pogoršalo zadnjih 20-30 godina. Riječ je jedino o pojavi nekih pokušaja, poput revizionizma u slučaju 20. stoljeća, što nije moje područje istraživanja, ali to neće tako lako uspjeti i neće poremetiti inače dobre trendove razvoja historiografije.

4. Kolika je važnost obrazovanja mladih hrvatskih povjesničara u području osmanistike i poznavanju orijentalnih jezika?

Mislim da proučavanje orijentalnih jezika uvijek dobro dođe, čak i ako ne radite u znanosti. Dosta diplomiranih studenata turkologije radi za razne turske institucije u Zagrebu – od Turkish Airlines, preko Instituta Yunus Emre ili TIKa-e, pa sve do banaka i slično – a mjesta ima i u znanosti. Isto vrijedi i za jezike Dalekog istoka – određeni je „peh“ Indija, tj. indologija, jer se rijetko jave stručnjaci i svi koji upisuju na Filozofskom smjer indologije, u konačnici uglavnom žive od drugog smjera koji diplomiraju. Rijetki su primjeri poput akademika Katičića, koji uspijevaju rekonstruirati između vedске, slavenske, opće indoeuropske i sl. mitologije – to nije znanje za dobiti posao negdje, to je za one situirane koji to proučavaju iz užitka.

Osmanistika je također važna, pogotovo da se promijeni te starije historiografske stavove. Ima dosta ljudi po osnovnim i srednjim školama, koji obrazuju mlade, i dobro je da osmanisti proizvode nove radove, i da profesori to čitaju, i da su upućeni u nove spoznaje.

5. Što biste preporučili kao potencijalno važnu temu ranoga novog vijeka, a kojoj se Vi niste dovoljno – prema Vašem sudu – posvetili, za vrijeme svog aktivnog sudjelovanja u obrazovnom i znanstvenom području? Što mislite da je najvažniji osmanski proces i ostavština u današnjoj Republici Hrvatskoj i treba li se možda ozbiljnije posvetiti shvaćanju i razumijevanju istih?

Prije svega, tu je izdavanje izvora, koje je uvijek jako bitno. Zatim, ono što jako nedostaje našoj historiografiji, jest povjesničara koji znaju mađarski

– dosta je ljudi naučilo turski i čitati osmanski turski, ali nam nedostaju spoznaje mađarske historiografije. Ja sam naučio mađarski, barem toliko da mogu prosuditi je li mi neka knjiga ili članak važan, pa ako je jako važna, onda mogu osnovna mjesta kroz par dana, uz pomoć rječnika, pročitati. Jako nam nedostaje kombinacija studenata hungarologije i povijesti.

Nadalje, ja sam u svom radu samo dotaknuo tu temu, ali mogla bi se izdati jedna velika sinteza o svim događajima od turskih upada u 14. stoljeću, pa sve do 20. stoljeća – o procesima odnosa između Hrvatske i Osmanskog Carstva – ne samo ratnih, nego i kulturnih, počevši od pučke epike, do raznih etno tema. To su sve procesi koji su bitni za proces hrvatske novovjekovne integracije. Imamo jedno cijelo „kolo“ faktora – od procesa katoličke obnove koja je tražila jezični standard, koji bi povezao široke populacije, pa sve do pitanja pomicanja identiteta i političkih pojmova, kao što je, primjerice, slučaj ranonovovjekovne Slavonije nakon Karlovačkog mira. Dotaknuo sam se tih tema sporadično u svojim radovima, ali za obraditi širi proces, bila bi potrebna cijela skupina interdisciplinarnih stručnjaka.

6. Koliko se razlikuje ili koliko je slična generalna društvena atmosfera moderne Republike Turske i Osmanskog Carstva (u 15. i 16. st)?

Razlika je, naravno, ogromna. Doduše, sadašnja vlast ju pokušava malo „smanjiti“, ali ona je i dalje vidljiva. Sada su se našla i nova tumačenja po pitanju Aja Sofije² – ako ništa drugo, ulaznice su bile dosta skupe, a sada će ulaz navodno biti besplatan. Tu je i pitanje koliko će vlasti biti „elastične“, hoće li ponovno premazati bizantske mozaike ili će ostati, pa će ih se prekrivati – to nam ostaje vidjeti.

Svakako, razlike su ogromne jer je još uvijek više od pola Turaka, posebno u velikim gradovima, sekularistički raspoloženo, tako da taj „kemalizam“ nije nestao. Doduše, i Atatürk je u nekim stvarima pretjerivao u prvim desetljećima – primjerice, Atatürk i uži krug reformatora, smatrao je da su derviški redovi jedan od ključnih čimbenika propadanja i zaostajanja društva, pa su oni ukinuti. Kasnije su se oni, od 1980-ih, ponovno počeli javljati – i dalje nisu formalno odobreni, ali ih se više niti ne progoni kad se okupljaju na svojim skupovima. Naravno, velika je razlika i to što je Turska danas mnogo homogenija u etničkom smislu, nego što je bila u vrijeme Osmanskog Carstva.

7. Što Vas je potaklo da se počnete baviti osmanistikom i koliko je ulogu Vaš otac imao u tome?

U Hrvatskoj nije bilo osmanista, takoreći, do mojih radova 1980-ih godina. Imali ste velike skokove u rasponu od 50-60 godina, kada bi se pojavila jedna osoba koja je obećavala. Vrlo je zaslužan i arheolog Ćiro Truhelka, koji je imao odličnih radova. Radio je u Sarajevu, ali je problem bio što nije znao turski, pa je ovisio o drugima koji su mu prevodili. Onda se, negdje 1920-ih

² Nekoliko dana prije održavanja razgovora s prof. Moačaninom, turske vlasti objavile su odluku da će se ukinuti status muzeja za Aja Sofiju u Istanbulu i da će ona ponovno biti pretvorena u džamiju.

godina, pojavio ruski carski imigrant Aleksije Olesnicki, koji je radio u ambasadi, u Istanbulu. Imao je povjesničarskog talenta i naučio je mnoge jezike, uključujući turski, pa je 1930-ih godina na zagrebačkom sveučilištu predavao orijentalne jezike, kao privatni docent –kako se to tada zvalo. Imao je samo tri studenta – moga oca (Fedor Moačanin), Seida Traljića, koji je poslije djelovao u Zadru, i Muhameda Hadžijahića, koji je djelovao u bosanskoj akademiji. Hadžijahić se jedini nastavio baviti turskim izvorima, Traljić nije bio siguran koliko je uspio savladati jezik, pa se bavio primarno mletačkim izvorima, a moj je otac krenuo više u muzeološke vode i, koliko je uspijevaao, bavio se Vojnom krajinom. Međutim, ostali su mu svi ti udžbenici i rječnici, pa ih je s vremena na vrijeme čitao i listao iz hobija, pa je to i mene privuklo i zainteresiralo. Tako sam, još u osnovnoj školi, počeo učiti arapska i turska slova.

Kada sam diplomirao povijest u Zagrebu 1973. godine, onda me otac uspio nagovoriti – jer se meni nije dalo – da odem u Sarajevo studirati orijentalistiku. To se pokazalo kao uspjeh jer inače bih vjerojatno radio kao profesor u nekoj srednjoj školi. Jedini je minus to što zbog godina – budući da sam nakon diplomiranja u Zagrebu krenuo nanovo na studij u Sarajevu od prve godine – nisam mogao dobiti razne nagrade, stipendije i poticaje jer sam uvijek bio godinu-dvije prestar. No, nije mi pretjerano žao za to, jer je iskustvo bilo iznimno vrijedno.

8. Koji su bili Vaši uzori?

Spomenuo sam već ranije kliometriju – za takav pristup najveći uzor bio mi je američki osmanist Bruce McGowan. Imao sam jednu stipendiju u Münchenu – slučajno sam na policama u knjižnici našao fotokopiran jedan njegov rad i vidio da se na takav način mogu proučavati i tumačiti osmanski katastarski defteri. Poslije je on postao ataše za kulturu u tadašnjem konzulatu na Zrinjevcu – ja sam tada radio u Akademiji preko puta i jedan dan rekli su mi da me u knjižnici traži jedan gospodin, koji je čuo da se bavim tom metodom. Tako sam ga upoznao – sada je pokojni – ali bili smo dugogodišnji prijatelji.

Osim njega, tu je i nizozemski osmanist i povjesničar umjetnosti, Machiel Kiel, čiji je opus radova ogroman i ima mnoštvo inspirativnih radova i ideja. Naravno, nikad nadmašeni, Halil İnalçık, kojega sam imao priliku upoznati i razgovarati s njim nekoliko puta – imao je dobro mišljenje o meni. On je odličan primjer kako nije istina tvrdnja da performansa znanstvenika nakon 50-e godine opada – İnalçık je u 80-ima postao još bolji – doživio je i stotu.

Malo sam toga radio „za stolom“ s njima, ali djela sve trojice iznimno su me inspirirala.

9. Budući da ste puno putovali, koliko smatrate da je bitno za povjesničara putovati, surađivati sa stranim institucijama i objektivno pristupati različitim povijesnim interpretacijama?

Putovanja su jako bitna – naravno, ništa se ne može bez arhiva i biblioteka, ali i skupova. Nije ista stvar kada je netko samo „ime iz literature“ i kada

s tim čovjekom na skupu sjednete i razgovarate uživo. Danas dosta toga ima i „online“, ali kada vam netko uživo uruči svoj rad s posvetom, to ima određenu čar. Tako da, putovanja su nezamjenjiva.

Suradivanje sa stranim institucijama također – pogotovo kada pojedinci dobiju stipendiju za razne istaknute svjetske fakultete. Ipak, iako to jest dobro i važno, to ne znači da čovjek ne može steći znanja i bez toga – ja nisam nigdje bio tako na stipendiji, već sam do rezultata došao čitajući svoje uzore – i uz malo intuicije. No pomoć je u znanstvenom usavršavanju, naravno, dobrodošla; ne da vas netko „vuče za ruku“, ali da imate nekoga za slušati, uspoređivati i pitati. Osobno sam doživio to kada sam, jedno kratko vrijeme, krajem 1990-ih, predavao na Srednjoeuropskom sveučilištu u Budimpešti. Većina naših studenata na predavanjima gleda kroz prozor, danas u mobitele – više ne sluša nego što sluša – a u Budimpešti su me studenti „bombardirali“ pitanjima. Tu nešto treba napraviti, ali što i kako, ne znam.

10. *Budući da nam je rečeno da ste pasionirani ljubitelj „jazza“ i filma, koliko je po Vama umjetnost i kultura važna za osobni razvoj čovjeka? Koji Vam je najdraži film i glazbenik?*

Prije svega, budući da spominjemo „jazz“, film i utege, trebam dodati kako sâm svjetonazorski slijedim jungovsku psihologiju. Nego, što se glazbe tiče – imam oko 250 ploča i CD-a doma – radije to stavim i pustim tako glazbu, nego preko računala. „Jazz“ nosi jedan sasvim drugi svijet, s njim se možete osamiti. Mene je iznenadilo kada su, početkom moga gimnazijskoga školovanja, iznenada počele dolaziti, iz Njemačke, ploče Beatlesa i sl. bendova. Sada na to gledam s nostalgijom, ali tada nisam volio takvu glazbu. S „jazzom“ se možete zatvoriti, zamračiti i osamiti, ako ste malo introvertiraniji – pogotovo s „jazzom“ poslije Drugoga svjetskog rata, ali i s onim ranijim, kao Benny Goodman, „swing big bandovi“ itd, na što se plesalo – ali i njih se može slušati samostalno.

Teško mi je reći tko mi je najdraži „jazz“ glazbenik. Jako, jako teško, jer su mnogi jako dobri. Zavisi kako kada i u kakvom ste raspoloženju – tj. kakva vam se glazba sluša. Ako bih baš morao istaknuti jednog jedinog autora, mislim da bi to sigurno bio Thelonious Monk, ali ima ih još – Miles Davis, koji je na nevjerojatan način uspio „fusion jazz“ napraviti. Tu je i Louis Armstrong, naročito u drugoj polovici 1930-ih godina, kada je bio na vrhuncu s trubom. Ima nekih zadržanih autora, koji pišu o povijesti „jazza“ i koji smatraju da već „swing big bandovi“ nisu pravi „jazz“, kao niti Charlie Parker i sl – međutim, ja sve priznajem. „Jazz“ je uspio pronaći nešto i s „rock“-glazbom – ono što se zove „world music“ – etno s nekim elementima „jazza“. To poštujem, ali nije mi da bih slušao. Sama povijest „jazza“ isto je jako zanimljiva – postoji dosta kontroveržno pitanje oko njegova početka – zatvaranje četvrti Storyville, King Oliver, itd. Međutim, činjenica je da se u isto vrijeme javlja i „bijeli jazz“ – Papa Laine zvao se čovjek, a u toj ranoj fazi uglavnom ga se nazivalo „Dixieland“. Razlika je jedina u tome što su „crni“ sastavi ulagali više emocija, dok su „bijeli“ ulagali više tehničke „bravure“.

1960-ih, početkom 1970-ih, odlazio sam na tada kultno mjesto, gdje je danas Knjižnica Bogdana Ogrizovića, na predavanja Mire Križića. Zadnjih 15

godina, kada su počeli dolaziti razni „jazz“-velikani, obavezno sam išao na sve manifestacije – Sonny Rollins itd.

Volim slušati i klasiku, naročito opere Gioachina Rossinija. On je bio živi anakronizam – svi iz njegove generacije bili su teški romantici, a on je ostao vezan uz Mozarta i klasičnu glazbu.

Filmove volim, gledao sam razne, ali posebno volim tzv. „art“-filmove. Imam i jednog bratića u drugom koljenu, koji je puno poznatiji kada su filmovi u pitanju – to je Rajko Grlić. Kad već spominjemo obitelj, a vezano uz film, zanimljivo je da je cijeli muški dio obitelji, po ocu Moaćanini, završio u Kaliforniji. Otac je imao slabih kontakata s njima, međutim, prije jedno 10-15 godina, pronašli su me na internetu, kontaktirali i pozvali da dođem u Ameriku. Tako sam završio u Hollywoodu, gdje sam na aleji otiska dlanova i stopala ustanovio „važnu povijesnu spoznaju“, da je, primjerice, John Wayne – koji je bio glavu i pol viši od mene – imao stopala jednako velika kao i moja, što znači da je imao neproporcionalno mala stopala. Arnold Schwarzenegger, koji nije mnogo viši od mene, ima mnogo veća stopala od mene. Prekrio sam potpuno otisak Humphrey Bogarta, koji je, doduše, bio nešto niže građe. Svakako zanimljivo iskustvo – s prozora stana vidio sam i ono poznato brdo sa slovima i natpisom „HOLLYWOOD“. Bio sam i u sobi Hollywood Roosevelt hotela, u kojoj je odsjela Marilyn Monroe, ali nje tada nažalost više nije bilo.

Nego, od filma najviše volim klasike – primjerice „Građanin Kane“ ili „Pravila igre“, redatelja Jeana Renoira itd. Možda bih čak mogao reći da je pala razina američke produkcije – barem u nekim aspektima. No to se ne može reći i za europski film, kao i za kinematografije tzv. Trećeg svijeta.

Osim toga, bio sam i ljubitelj stripa – kao student, napisao sam jedan članak o povijesti stripa za kulturno-umjetnički časopis „15 dana“. Poslije sam tek saznao da je to bilo među obveznom literaturom na studiju povijesti umjetnosti. Čitao sam razne stripove, što god sam mogao, ali sam prestao negdje oko studentske dobi – danas još jedino pogledam stripovske karikature u novinama. Prije nego sam uopće krenuo u školu, već sam bio naučio i ćirilicu preko „Politikinog Zabavnika“. Karikatura i strip djelomično su mi bliski i jer sam u mlađim danima puno crtao – bojanje mi nije išlo, ali za crtanje sam imao dara.

Mislim da je širok spektar aktivnosti potreban i dobar za svakoga. Danas se sve više ide u „fragmentaciju“ – više se ne može ni majstora pozvati jer će reći da je on specijaliziran samo za jednu vrstu popravka, a za druge stvari da je potrebno nazvati drugoga. Naravno da ne možemo više prakticirati ni Humboldtov model obrazovanja iz ranog 19. stoljeća, to zaista više ne ide, ali nije ni dobro previše se fragmentirati, niti je potrebno da u životu proučavate i bavite se samo stvarima kojima se profesionalno bavite. Bitno je proširiti horizonte.

11. S obzirom na to da među studentima kruži puno zanimljivih priča o Vama (npr. da ste se bavili „bodybuildingom“) ima li još nekih zanimljivosti iz Vaše mladosti – ili kasnijih razdoblja – koje razbijaju mit o „uštogljenosti povjesničara“?

Mali ispravak samo – bavio sam se tzv. „powerliftingom“, ne „bodybuildingom“, iako ima sličnosti. Bio sam član kluba „Metalac“, koji i danas postoji, i tamo sam trenirao s ocem profesora Vjerana Kursara. Kada je Vjeran studirao na fakultetu, došao mi je na usmeni ispit i nakon njega izašao, a mogao sam čuti, na hodniku, kako ga ispituju kolege: „Što pita, što pita?“ On je odgovorio: „Ne znam, pitao me samo o ocu.“

12. Budući da imate puno zanimljivih životnih, osobnih i obiteljskih, priča, a ujedno ste i povjesničar, želite li možda za kraj podijeliti još neku s nama i čitateljima?

Imao sam nekoliko susreta sa zanimljivim povijesnim ličnostima. Tako sam, primjerice, vidio američkog predsjednika Nixona, kako ulazi u Banske dvore – on je zadnji kojega sam vidio. Prvi kojega sam vidio – a mislim, koga bih drugoga vidio – Tita sam vidio, i navodno me i pogladio po glavi. Onda me moja majka, koja je prošla tzv. Križni put, podbadala da vičem: „Živio drug Tito!“ Dolje, na Tuškancu, na jednome mjestu, u dvorištu jedne kuće, bila je potrgana žica. Kao dijete, provukao sam se kroz tu rupu i krenuo brati jagode, kada se odjedanput pojavila nekakva „okrugla staračka kugla“, koja se počela kotrljati prema meni, iz kuće, a majka mi viče: „Pazi, to je Krleža!“ Međutim, on je odgovorio: „Neka mali samo bere!“ Bilo je tu još nekih zanimljivih susreta – ispod kuće, vidio sam i grčkoga kralja Pavla, oca posljednjega grčkoga kralja, Konstantina II. Blizu zvjezdarnice, gdje je bila i moja osnovna škola, vidio sam s leđa Nikitu Hruščova. Osim toga, još se čini zanimljivim spomenuti da sam 1968. godine, kao maturant, bio u Parizu, i kako je 14. srpnja francuski praznik, koji komemorira pad Bastille, vidio sam Charlesa de Gaullea. Dobio sam čak i pozivnicu za događaj, koju je, doduše, dobilo jako puno ljudi, a na kojoj je pisalo: „General de Gaulle poziva gospodina Moačanina...“ – ali, nažalost, zagubio sam je negdje.

Imam cijeli niz obiteljskih priča. Recimo, svi preci s moje muške linije bili su trgovci – do mog pradjeda, koji je bio liječnik, djed pravnik, a otac i ja povjesničari. Jedan moj šukundjed, također trgovac, želio je proširiti poslovanje i otišao je u Petrograd, u Carsku Rusiju, negdje oko vremena Krimskog rata i cara Nikole I. Dobro se probio, i dobro je zarađivao, i dobio je pozivnicu za dvorsku priredbu na carskom dvoru. Odmah je naručio kod krojača najskuplje i najbolje odijelo. Kada je došlo vrijeme za priredbu, obukao ga je; vani je već bio mrak, kočija je čekala ispred, ali je, prije nego što krene, otišao na toalet koji se nalazio vani u dvorištu. Međutim, daske su bile trule i kako je sjeo, tako je propao, i nikada nije vidio cara.

Osim toga, moglo bi se reći da sam ja pravi biološki produkt čistog „bratstva i jedinstva“:

Moj je otac, prvih dana nakon 10. travnja 1941. godine, čuo da ga traže „frankovci“, zbog nepodobnosti – etnokonfesionalne itd. U to vrijeme, još se moglo otići na Glavni kolodvor i kupiti jednosmjernu kartu za Beograd – i tako je otišao stricu u Beograd – od kojega potječu ovi „kalifornijski“ Moačanini kod kojih sam bio. Tamo je radio u nekakvom birou vlade Milana Nedića, nekakav činovnički posao. Kada je Beograd oslobođen, bio je mobiliziran –

nije on bio nikakav partizan, jednostavno su ga pokupili. Vidjeli su da nije za frontu, nego su ga stavili u tzv. kulturnu ekipu, da sluša razne njemačke i britanske radio stanice, i skuplja podatke. Dok je bio tamo, jednom je prilikom s kolegama igrao šah, što je vidio nadležni komesar, zadrži boljševik, i zaprijetio da će ih sve poslati na srijemski front. Nekim je čudom moj otac imao knjigu ili novine, u kojima je bila fotografija Lenjina kako igra šah, nakon čega ih je komesar pustio da nastave. Inače, bio je stvarno antitalent za vojničke poslove – bio je sa suborcima negdje oko Požege, kad su čuli da je Njemačka kapitulirala, i svi su počeli pucati u zrak. Jedan jedini metak koji je htio ispaliti, uspio mu se zaglaviti u puški, tako da na kraju nije ni tamo pucao. Ja sam po tom pitanju bio nešto bolji – u vojsci sam, dok me vid još služio, bio u artiljeriji. Čini se zgodno spomenuti da sam možda mogao imati utjecaja na odvijanje rata 1990-ih godina. Naime, kod Kalinovika smo održavali vojne manevre i, prije ispucavanja plotuna, stane kapetan pored moje haubice i kaže: „Jesi ti lud? Ovo bi išlo tačno na Kalinovik!“ – gdje je rodna kuća Ratka Mladića. Da kapetan nije slučajno pregledao moju haubicu, tko zna gdje bi ta granata završila.

S druge strane, majka mi se, iz nekog „bedastog“ idealizma, upisala u ustaški pokret – kasnije je prošla i tzv. Križni put. Istovremeno je njen otac primao, tobože na „noćenje“, u ovaj isti stan, seljake iz sela Šljivoševci, općina Donji Miholjac, kojima je on bio učitelj. Došli su, tobože, posjetiti svog učitelja i donijeti mu poklone, a zapravo im je to bio paravan da idu dalje u partizane. Tako da je majka trebala ili vratiti člansku knjižicu ili prijaviti svog oca.

U konačnici su se otac i majka upoznali slučajno, kada su počeli raditi u današnjoj Gliptoteki, koju su tada zvali Gipsoteka. U to vrijeme, direktor Gipsoteke bio je Antun Bauer – preko njega su se upoznali.

Prijatelji, kolege i nekadašnji studenti

Profesor Moačanin istaknut je osmanist, koji je tijekom života surađivao s mnogim znanstvenicima. Osim toga, profesora su slušale brojne generacije studenata na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, te je na mnoge od njih ostavio dugoročan utisak. Zamolili smo neke od profesorovih kolega, a posebno kolega koji su nekoć bili njegovi studenti, da podijele s nama svoje studentske uspomene na predavanja profesora Moačanina i svoje misli o tome što je za njih profesor značio u profesionalnom radu i znanstvenom sazrijevanju.

Dr. sc. Nataša Štefanec (Odsjek za povijest, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)

Prof. Nenad Moačanin izniman je poliglot, istraživač i erudit, koji se među bivšim i sadašnjim članovima Odsjeka ističe impresivnom međunarodnom karijerom. Golem je doprinos prof. Moačanina razvoju Katedre za hrvatsku povijest i nastave iz hrvatske povijesti ranog novog vijeka. Nastava prof. Moačanina uvijek se fokusirala na izvore i zapravo je prezentirala istraživački proces – iz svakog bi odabranog izvora profesor doslovno cijedio sve moguće vrste informacija. Često je ulazio u pomnu komparaciju s balkanskim

i anatolskim materijalom, a potom i interpretaciju tog materijala, s obzirom na najnovije debate i teorijsko-metodološke koncepte unutar svjetske osmanističke historiografije.

Iako bi se naizgled radilo o predavanju o prihodu od konoplje u nekom zabačenom selu, u Siriji, studenti koji su odslušali predavanja, mogli su naučiti važne stvari o hrvatskoj povijesti, istraživačkom procesu i komparativnoj metodi. Između ozbiljnih tema, promaknuli bi šala ili vic, ispričani bez promjene tona i ledeno ozbiljna lica. Prof. Moačanin nikad nije razmišljao, predavao i pisao parohijalno. Kao važan član svjetske osmanističke zajednice, uvijek je povijesne pojave analizirao u relevantnim 'svjetskim' kontekstima. 'Hrvatski' povijesni materijal pritom je postajao dio osmanističke, pa time i svjetske, historiografije. Uz to, preko projekata i asistenata prof. Moačanina, upravo je Katedra za hrvatsku povijest postala izvorištem nove, zagrebačke osmanističke škole, koja je dodatnu kvalitetu i međunarodnu vidljivost dobila kroz njegovu suradnju u osnivanju studija turkologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Budući da je osmanistika jedna od propulzivnijih povijesnih disciplina u svjetskim razmjerima, naša je znanstvena zajednica djelatnošću prof. Moačanina obogaćena neizmjerljivo važnom komponentom, koju se do tada uvelike zanemarivalo.

Dr. sc. Kornelija Jurin Starčević (Odsjek za povijest, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)

Moja tješnja suradnja s profesorom Moačaninom započela je na kraju moga studija povijesti. Profesor Moačanin bio je jedan od članova povjerenstva za obranu moga diplomskoga rada, na temu urbane povijesti u jugoistočnoj Europi, koju sam preuzela iz predmeta Povijest Srednje i jugoistočne Europe od 15. do 18. stoljeća – koji je predavao moj, danas dragi kolega, a tada mlad i uvaženi profesor i mentor – Damir Agičić. Diplomski rad preuzet je bio kod kolege Agičića jer je, stjecajem okolnosti, u trenutku kad je trebalo odabrati mentora, profesor Moačanin bio na slobodnoj studijskoj godini i višemjesečnom istraživanju u Turskoj. No upravo me profesor Moačanin zainteresirao za osmanističke teme, još tijekom studija, za vrijeme njegovih predavanja i seminara iz predmeta Hrvatska povijest od 16. do 18. stoljeća. Nakon uspješno obranjena diplomskog rada, profesor Moačanin predložio je da započnem s radom na njegovu budućemu znanstvenomu projektu. I tako je krenula naša dugogodišnja suradnja, tijekom koje sam s profesorom Moačaninom radila na trima znanstvenim projektima (2001 – 2006. „Croato-Turcica“, 2007 – 2013. „Turski izvori za demografsku povijest hrvatskih prostora i okruženja (16. do 18. stoljeća)“, 2014 – 2017. međunarodni projekt „Evliya Chelebi and Croats, new perspectives“) i organizaciji dvaju velikih znanstvenih osmanističkih skupova.

Za profesora Moačanina mogu reći da je izvrstan osmanist, koji me prije svega naučio kako istraživanje bez poznavanja jezika izvora ne donosi prave rezultate; kvalitetno istraživati hrvatsku povijest ranoga novog vijeka i povijest osmanskih krajeva, odnosno krajeva hrvatskog povijesnog prostora koji su bili uklopljeni u granice Osmanskog Carstva, moguće je jedino poznavanjem

izvora – prvenstveno osmanističke provenijencije, a onda, dakako, i zapadne – kršćanske provenijencije.

Nadalje, profesor je Moačanin istraživač koji je doista promijenio perspektive u hrvatskoj povijesnoj znanosti i historiografiji, što se tiče osmanskih tema: dotad su se istraživale teme vezane uz događajnicu i ratove s Osmanlijama, a on je naglasak stavio na demografske, ekonomske i društvene teme, odnosno na procese i promjene u društvu, koje su se dogodile nakon dolaska Osmanlija i izmjene političke vlasti.

Mogu naglasiti kako je vrijednost koju mi je prenio, kao znanstveniku, upravo promjena perspektive (kuta gledanja) na hrvatsku povijest ranoga novog vijeka. Hrvatska se povijest ranoga novog vijeka u knjigama i udžbenicima uglavnom prikazuje kao povijest rastakanja, cijepanja hrvatskih kraljevstava, te kao povijest diskontinuiteta. Hrvatska povijest ranoga novog vijeka to i jest – povijest raznovrsnih diskontinuiteta – no ona je i mnogo više od toga. Mnogo je kompleksnija. Prof. Moačanin u svojim je radovima, a i na predavanjima, pokazao kako, na neki način, na mjesto staroga dolazi nešto novo te da se na mjestu rastakanja i cijepanja stvaraju nove vrijednosti; stvaraju se neke nove akulturacije i novi procesi, no ne nužno manje vrijedni ili lošiji u odnosu na ranije, nego samo drugačiji i kompleksniji. Regeneracija na novim temeljima. Prema njemu, hrvatska povijest ranoga novog vijeka nije samo povijest razaranja nego i povijest stvaranja. Mogu reći kako su mi se na njegovim predavanjima odškrinula vrata prema nekim novim svjetovima, civilizacijskim i kulturnim vrijednostima i dostignućima, a onda i suradnji s njim i posve otvorila. Sukladno navedenome, moj se okvir interesa proširio. Osim što mi je bio predavač i voditelj znanstvenih projekata na kojima sam sudjelovala, profesor je ujedno bio i moj mentor pri izradi magistarskog i doktorskog rada.

Važno je naglasiti kako profesor Moačanin uvijek svakoj temi pristupa kompleksno i studiozno; osmanist, koji je ujedno i povjesničar, nikada doslovno ne prenosi informacije iz izvornog dokumenta; ne prepričava izvor, već obavijesni potencijal izvora stavlja u kontekst, u vrijeme i prostor, tumačeći povijesne procese na način da ih ne banalizira. Veliko je postignuće profesora Moačanina to da, osim što zna tumačiti osmanske dokumente s diplomatske i paleografske strane (dakle vješto čitati osmanske dokumente pisane arapskim pismom, na osmanskom jeziku), on ih ujedno interpretira prema najvišim standardima povijesne struke.

Zahvaljujući svomu predanomu i stručnomu radu, uvelike je pomaknuo granice povijesne spoznaje o osmanskom razdoblju u hrvatskoj povijesti. To i nije začudno, ako se znade da je profesor školovan na principima zapadne historiografije, te je ta znanja komparativnim metodama unosio u osmanistiku. Osmanistika kao takva, napravila je velik iskorak u trenutku kada su povjesničari koji imaju tu potrebnu historiografsku naobrazbu, počeli proučavati povijest Osmanskog Carstva na tradicijama zapadne historiografije, koristeći osmanske izvore. Kao prvi hrvatski osmanist, profesor je Moačanin nastojao unositi takve visoke standarde i u razvoj hrvatske povijesne osmanistike.

Kombinirajući istraživački rad na teško čitljivim izvorima s ozbiljnim temama, kao što su implikacije osmanske porezne politike na status seljaštva,

agrarno društvo, proizvodnju i gospodarstvo ili rekonstrukcija demografskih kretanja temeljem osmanskih poreznih popisa, hrvatsku je osmanistiku etablirao u sam vrh svjetske povijesne osmanistike.

Za kraj, što se tiče crtica iz njegova privatnog života, ne znam koliko kolege znaju da je profesor pasionirani ljubitelj „jazza“, a u posljednjih nekoliko godina i kuhanja! Priprema različite specijalitete kineske, tajlandske, turske i drugih orijentalnih kuhinja. Nisam još našla vremena za to da dođem kod njega na degustaciju, ali me stalno poziva da dođem s obitelji. Osim gastronomskog doživljaja, to bi bio intelektualni i estetski užitak, jer je profesor iznimno zanimljiv i poticajan sugovornik, a stan mu obiluje stručnim osmanističkim i drugim knjigama te predmetima orijentalnog podrijetla, donesenima s brojnih putovanja. Doista mogu reći da se radi o čovjeku koji istinski živi ono što radi i koji razumije civilizaciju koju istražuje.

Dr. sc. Ekrem Čaušević (Odsjek za turkologiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)

Profesor Moaćanin i ja znamo se od 1973, dakle gotovo pedeset godina. Ja sam bio student druge godine studija orijentalistike u Sarajevu, kada se on pojavio u Seminaru za orijentalistiku (nekoć radna prostorija za studente, s pridruženom knjižnicom), s torbicom u kojoj je nosio utege jer je godinama vježbao dizanje utega. Kroz razgovor s njim, doznao sam da je iz Zagreba i da je diplomirao povijest. U Sarajevo je došao studirati turkologiju zbog povijesti. Osobno mi je ta kombinacija bila zanimljiva jer godinama nitko u Sarajevu nije studirao povijest i turkologiju, a kamoli netko iz Zagreba.

Prvih mjesec-dva bio je povučen, nije puno razgovarao s nama tek pri došlim studentima. Ne sjećam se kako smo se zbližili jer me tada povijest nije zanimala. Nakon studija, najednom je nestao, bez oproštaja i pozdrava; kako se nenajavljeno pojavio, tako je neprimjetno i otišao. Kasnije sam saznao da je na godinu dana oputovao u Alžir, na specijalizaciju arapskoga jezika, kako bi odložio odlazak u vojsku, te da mu je za stipendiju posredovao prof. Sulejman Grozdanić. Bili bismo ga i zaboravili, da nam profesor Vančo Boškov nije pokazao njegov diplomski rad iz turske književnosti. Bilo mi je zanimljivo to što nije pisao rad iz povijesti, nego turske književnosti, i to o islamskom sufizmu i Yunusu Emreu. Rad nam je trebao biti uzor kako se pišu diplomski radovi.

Nekoliko godina kasnije, čuo sam da radi u Akademiji (tada JAZU) i da se bavi poviješću. Ja sam predavao turski jezik na Filozofskome fakultetu u Sarajevu. Budući da sam u to vrijeme surađivao na izradi bibliografije „Turkologischer Anzeiger“ Orijentalnoga instituta u Beču, koja je bila najpoznatija turkološka bibliografija na svijetu, uspostavio sam ponovno kontakt s prof. Moaćaninom. Zamolio sam ga da obrađuje bibliografske jedinice za Hrvatsku i Sloveniju jer publikacije iz tih bivših republika nisu redovito stizale u Sarajevo. Dopisivali smo se, nekoliko godina razmjenjivali pisma i materijale, ali izravnoga susreta nije bilo sve do kongresa koji je Orijentalni institut u Sarajevu organizirao 1990. godine, uoči samoga rata. Tada me pitao bih li prešao u Zagreb, ako se realizira ideja o osnutku turkoloških studija. Ja sam i prije toga susreta razmišljao o promjeni radne i životne sredine, eventualno i o od-

lasku u inozemstvo, no nisam vjerovao da će se to dogoditi. Neposredno prije izbijanja rata u BiH, otišao sam na Humboldtovu stipendiju, u Göttingen. Za vrijeme boravka ondje, počeo sam se ponovno dopisivati s prof. Moaćaninom, koji mi je javio da je sve spremno za osnutak Katedre za turkologiju na Filozofskome fakultetu u Zagrebu.

Prof. Moaćanin idejni je tvorac turkologije. Strukturiranje studija, utemeljenje katedre, izrada planova i programa, nabavka knjižnoga fonda za buduću knjižnicu, izbor i podizanje kadra, nastava na svim godinama studija i dr. bili su moj posao i moje obveze. Pretpostavljam da je prof. Moaćanin računao na to da je za osmanistiku potrebna široka turkološka naobrazba, odnosno, da turkologija priprema studente i za osmanistiku. I doista, on je profilirao osmanistički dio studija i vodio predmete koji su važni za osmanistiku i povijest. Predavao je kolegije Islamska civilizacija I i II., a neko vrijeme i Osmansku diplomatiku i paleografiju. Naši zajednički studenti bili su, među ostalima, doc. Vjeran Kursar i doc. Kornelija Jurin Starčević, koji su već stekli međunarodnu i domaću znanstvenu reputaciju. Prema tome, prof. Moaćaninu treba odati zahvalnost kao utemeljitelju prvih osmanističkih studija u Hrvatskoj.

Ideja profesora Moaćanina da se na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu otvori studij turkologije, ostvarena je zahvaljujući Ministarstvu znanosti i obrazovanja, Filozofskome fakultetu i akademiku Mislavu Ježiću, koji se zdušno zalagao za njezinu realizaciju te, odmah nakon pokretanja studija, Katedru za turkologiju pridružio Odsjeku za lingvistiku i orijentalne studije.

Držim da je prof. Moaćanin jedan od najboljih osmanista u svijetu, a kao takav, prepoznat je i priznat i u inozemstvu. Važno je područje njegova interesa ekonomska povijest Osmanskoga Carstva, što naročito treba istaknuti zato što se relativno malo osmanista-povjesničara izvan Turske bavi takvim istraživanjima, pogotovo na prostoru Balkana. Autor je vrlo zapaženih studija o islamizaciji u ovim dijelovima Europe, a za Hrvatsku su posebno važni njegovi radovi i knjige o Slavoniji pod osmanskom vlašću.

Profesor Moaćanin čestit je, zanimljiv i osebujan čovjek, pa naše prijateljstvo traje desetljećima na diskretan i nenametljiv način, uz obostrano poštovanje. Iako se ponekad čini distanciranim i povučenim, on je zapravo u svome svijetu, u svojim dokumentima, kanun-namama, defterima, brojevima i preračunavanjima, a to znači i u nekom drugom, minulom vremenu. Tek u opuštenu društvu, preobrati se u osobu koja uživa u profinjenim vicevima, kuhanju, „jazzu“, Jungovoj psihoanalizi i dobroj kapljici. Nadopunjavamo se u mnogočemu, osim u ljubavi prema kuhanju i „jazzu“, a važna spona između nas doskora je bila i njegova pokojna supruga, Klara Gönc Moaćanin, draga prijateljica i kolegica s kojom sam puno godina radio na istom odsjeku. Ona je bila ta koja je održavala i njegovala kolegijalne i međuobiteljske veze među nama. Teme naših razgovora uvijek su bile znanost i fakultet – ponajprije struka. Druženje bismo na kraju začinili anegdotama o svojim starim profesorima i brojnim dogodovštinama s kongresâ, koje je prof. Moaćanin uvijek pričao s profinjenim darom za humor i oponašanje.